

MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI ČESKÉ STÁTOPRÁVNÍ POLITIKY

Robert Kvaček

Už jen pojem státoprávní politika by si zasloužil samostatný a důkladný výklad dbající času uplatňování, profilu nositelů a dobového účelu. Od chvíle, kdy české národní hnutí začalo promlouvat svým politickým hlasem, se může zdát, jako by také kormidlovalo mezi Scyllou historického státního práva a Charybdou přirozenoprávní teorie. Oscilace je jistě znát a přece neznamenala úplné rozhraničení. Nacházíme totiž v českém úsilí po zajištění svébytnosti v Rakousku i cíle spojované z obou teorií do jednoho přístupu. Samozřejmě ne vždy a ne obecně, ale zase ne tak řídce a náhodně. Připomeňme ostatně, že program československého státu - toto novum ve státoprávní politice z let 1914-1915 - byl také výsledkem kombinací obou.

Důvody pro převahu historicko-státoprávního hlediska byly nasnadě, vůle nedopustit tříštění českých zemí patřila k hlavním. Snad mohu souhrnně konstatovat, aniž bych zatěžoval faktografií, že česká politika pracovala od samostatnějšího nástupu do doby trahající oponou času k vytváření nového českého státu, užívajíc k tomu různorodých zdůvodnění. Pomáhám si pojmem vytváření, jímž chci vyjádřit podmíněnost snah - podmíněnosti objektivní, danou nejvíce stupněm rozvoje české národní společnosti - dále kontinuitu těchto snah, které sice mohly i ztrácet na vydatnosti, ale nikdy nevybledly, a konečně také promítání cíle na obzor, jenž se však po desetiletí nijak nepřibližoval.

Druhou z obecných otázek, která se k tématu této glosy váže, je prověřování teze o počátcích české zahraniční politiky v 60. letech 19. století. Tady jsme už blíže tématu symposia, vztahu české země či český národ a Evropa. Již obrozenci by si byli přáli, aby Čechy byly uznány za srdce Evropy. Toto úsloví přešlo pak do krve i novějším generacím, ale s léty se nijak nezreálnovalo. Už bylo s povzdechem konstatováno, že organismus Evropy prostě necítil, že tu má své srdce, stejně jako nepovažoval toto území za svůj středobod. Více ho dosud zajímaly mořské břehy, než vnitrozemí, i civilizace šla zatím výrazněji z území ostrovních a poloostrovních. Evropa srdce a středobod v té době nepotřebovala a proto se ani nijak nezajímala o národ, který by tu měl přebývat, vlastně teď již zase žít. Seznámila se např. v roce 1866 se jménem Sadové, musela si je zapamatovat, přecházelo i do učebnic, a stejně nevěděla, že je to jméno české. Proč také, když válka, která u této české vesnice vrcholila, byla nazvána bojem Němců s Němci, ač v něm Slovanů bylo bezpočet, nebo střetem o Německo mezi Habsburky a Hohenzollem. Geograficky centrální poloha fascinovala daleko více české politiky než jiné, začali jí využívat jako argumentu, zdál se jim velmi výhodný. Dodejme, že měl a zřejmě doposud má dopad i svazující, nutil až příliš k mezinárodním ohledům, a to i tam, kde jich ani nebylo tolik třeba.

Hrozba dualisticko-centralistického uspořádání habsburské monarchie přiměla po polovině 60. let českou politiku, aby se v obraně proti ní ucházela o pomoc v zahraničí. Odmítla ji z Pruska, fričovská a kotíkovská epizoda - stále trochu záhadná - ji však už předem nemohla zaujmout. Obrátila se, jak je známo, do Ruska a do Francie hodlajíc tu získat příznivý ohlas pro státoprávní program, který chtěl samozřejmě měnit nejen postavení českých zemí, ale podobu Rakouska celého. Tato spjatost byla nepochybná: Palacký ostatně už v roce 1848 koncipoval austroslavistické řešení české otázky s ohledem na problematiku rakouskou a na posuzování obou v politicko-geografickém terénu středoevropském.

Obrácení se do Ruska mohlo překvapovat jen s ohledem na dřívější obavy z panrusismu: už roztávaly, aspoň v názorech nejvlivnějších liberálů, ač důvody k nim zdaleka nepominuly. Česká veřejnost prožívala pouť na Rus slovansky, kořeny národní bytosti byly pro ni ostatně hledány na východě, ve světě slovanském. Pokud šlo o západ, neměla zatím v paměti nic velikého, oč by se zachytila. Riegrova aktivita vůči Francii stavěla proto především na okamžitých politických zdůvodněních. Spoléhalo na revoluční pověst Francie a na její zájem o utlačované, který se zdál zprvu potvrzovat francouzská účast v osvobozeneco sjednotitelském zápase italském. Jiná naděje plynula z minulého i současného pařížského působení různých emigrací. Rieger samozřejmě počítal také s mocenskými interesy Napoleonovými, jež přivolávaly srážku s Pruskem. Rakousko mělo stát, aspoň politicky, na francouzské straně. Aby bylo vydatnějším spojencem či partnerem, potřebovalo - podle Riegra a jeho druhů - vnitřně zpevnit. Cesta k tomu vedla přes státoprávní vyrovnání s Čechy. Nejdříve příslibený ohlas české žádosti se však ve Francii nedostavil, místo něho měl Rieger dokonce potíže s Vídní.

Nesměřovaly tedy tyto mimorakouské kontakty české politiky mimo Rakousko, hledaly podporu pro státoprávní úsilí uvnitř monarchie. Nazvat je počátky politiky zahraniční můžeme jen pro jejich rozpětí, také snad pro způsob realizace, nikoliv pro smysl a cíl. Ne že by česká politika nepomyslela i na život národa bez rakouského rámce. Jeho možnost zněla však ve slovech Riegrových a Palackého zatím více jako varování centralistům a dualistům, aby z mocenského a nacionálního sobectví neohrožovali společnou schránu. Jak být mimo ni, Rieger ani Palacký nepověděli, za takovým konkrétnem se jejich úvahy nevydávaly.

Sotva načatá kapitola v českém představování se Západu se nepříznivým osudem Riegrova memoranda neuzavírala, ale naopak otevírala. Jedinou tehdejší zálohou na budoucí politický zisk se stala česká promemoria o zahraniční politice z 8. prosince 1870, která pamatovala na neštěstí Francie a její ztráty ve válce s Pruskem. Zakladatelsky také rozšiřovala obzor české politiky o tematiku, již se stále hojnějšího pěstování dostalo až časem, zato pak vydatně, a která přímo souvisela i s vnitřním úsilím státoprávním. Byla jí snaha působit na rakouskou zahraniční orientaci. Měla pramalé naděje na vyslyšení, někdy dokonce jen na uslyšení, ale objevovala se stále znovu, pramenila totiž z vědomí, že místo Rakousko-Uherska v Evropě a ve spojeneckých svazcích se obtiskuje i v jeho poměrech vnitřních. Zařaďme tedy výzvy k mezinárodní přeorientaci habsburské monarchie, znějící zvláště od

přelomu století i z poslanecké tribuny a samozřejmě z politického tisku, k pokusům ovlivňovat podmínky i vyhlídky pro český státoprávní program. Jen připomínám, že propagaci rusofilské orientace Rakouska zahájil K. Kramář v článku *Avenir de l'Autriche* zveřejněném 1. února 1899 v *Revue de Paris*. Další, obdobný otiskla později *National Review* - o Evropě a české otázce.

Výše již zmíněná - a pak dále rozvíjená - francouzská kapitola přinesla vedle kulturního obohacování především užší spoje mezi Prahou a Paříží a zároveň kontakty s francouzským politickým prostředím. Většinou je tvořily skupiny nazývané souhrnně, třebaže ne zcela přesně, nacionalistickými. Byly ve Francii opozicí a tak české sblížování s nimi nenacházelo příznivou odezvu ve francouzských kruzích vládních, tedy ani diplomatických, a proto také ne ve zprávách a soudech pražského konzula de Valois. Na druhé straně však tito nacionalisté, často hluční a nakynutě frázovití, se zasloužili o to, že se francouzská veřejnost pevněji seznamovala s existencí českého národa. Tím nechci ubírat na vlivu publicistiky pěstované třeba Andréem Chéradamem, autorem mj. práce „Evropa a otázka rakouská na prahu 20. století“ (česky 1901). Okruh působnosti takové publicistiky nebyl sice rozsáhlý, ale kvalita a postavení čtenářů znásobovaly její rezonanci. I v Praze a z Prahy se o ni někteří starali, zase to však pouze připomínám. Proto jen - nezapomeňme třeba na *Tschechische revue* Arnošta Krause a snad také na sotva započatou historii *European Revue*, spojené se jmény J.B. Kozáka, T. G. Masaryka, Setona-Watsona, již vyjít znemožnila světová válka.

Od konce 80. let začal v české politice působit také názor, že nepochybnou příležitost k prosazení přestavby Rakouska-Uherska by mohla stvořit jeho skutečná vnější krize, těžký mezinárodní náraz přinášející třeba i válku. Tak uvažoval sám Rieger, včetně domýšlení, že Rakousko by válku vůbec nemuselo přestát. Tato „katastrofická“ koncepce se zvlášť uplatňovala v nazírání státoprávně pokrokové strany, utvořené v roce 1908. V jejím programu a hlavně publicistice se mezinárodním souvislostem českého státoprávního úsilí dostávalo osobitého zdůvodňování i evropského ústění. Proto několik slov o něm, ač jsou věnovány straně nepočetné, neprosazující se volebně a vlastně trvale zaměstnané existenčními starostmi.

„Základním úkolem strany jest usilování o provedení státní samostatnosti zemí českých na základě českého státního práva: při tomto svém úsilí opírá se strana o státní akty zaručující zvláštní postavení Koruny české“, vyhlásili státoprávní pokrokáři v programu z roku 1912. Nepověděli, jak a kde se má tato samostatnost prosadit, zda v rakouském rámci, nebo mimo něj. Nevylučovali zřejmě obě řešení, i druhé měli za uskutečnitelné a životné, a to na rozdíl od většiny ostatních stran, včetně realistické. Neobávali se být samostatně v Evropě. Zvlášť důrazně o nadějnosti takového státního bytí přesvědčoval jejich specialista na mezinárodně politickou tematiku Lev Borský.

Jeho sebevědomá publicistika chtěla odstraňovat národní nesebevědomí a hledala pro to argumenty ani ne tak ve svěře duchovní - takové včleňování do Evropy a sžívání se s ní považovala sice za potřebné, ale nyní nikoliv prvořadé a rozhodující, jako v počtenosti a

zdatnosti. Borského *Pohádka o malém národu* otištěná v říjnu 1908 v *Pokrokové revue* odmítla prý českobratrskou zátěž české malosti a dokazovala, že český stát, ať by měl obyvatelů devět a půl miliónu, šest miliónů (bez Němců) nebo osm miliónů (se Slováky), patřil by po velmocech k největším v Evropě. Za ním by bylo Bulharsko, Srbsko, Švédsko, Holandsko a další. Takové uchopení a tím i řešení české otázky, která s dotvořením národní společnosti v 90. letech získala už právoplatně i rozměr státoprávní, mohla podle Borského a jeho druhů usnadnit velká válka, k níž bylo blízko už za anekční krize v roce 1908. Na ni se měl národ připravovat i branně a pak si vybrat, komu v Evropě věnuje svou sílu. Ne náhodou sblížovala tedy národní brannost stranu se Sokolem (k Tyršovým ideálům patřila „národní armáda“).

O této branné síle mluvil i stranický manifest k Evropě z května 1914, ale nejen o ní, také o bohatství země a svědomí a cti národa. Dosáhne-li český národ svého státu v míru, vydělá na tom Evropa, aspoň podle manifestu, právě mírem, neboť tím padne trojspolková politika. Ani válka však prý nebude českou otázkou řešit nespravedlněji, než tomu bylo dosud. Z takové úvahy bylo zřejmé, na kterou část Evropy se státoprávně pokroková strana orientovala, na kterou spoléhala. Byla to právě ta, o níž se téměř vzápětí opřel Masarykův program československého státu.

K jeho formulaci musel ovšem Masaryk projít vývojem od „České otázky“ k „Nové Evropě“. Vývojem pravím, tedy i názorovými změnami a upřesněními. Novou Evropu odvodil ze dvou principů, národnostního a demokratického. Oba tehdy vyhovovaly i českému, vlastně československému začlenění do Evropy.